

„KONTROLA SPOLJA” I „SAMOREGULACIJA” SA ASPEKTA BIHEJVORALNIH I KOGNITIVNIH TEORIJA

Mirjana Blagojević¹

***Rezime:** U radu su prikazana dva modela ostvarivanja pozitivne radne atmosfere u nastavnom procesu. Najpre su ukratko predstavljeni bihevioralni i kognitivni pristup, a onda na konkretnoj situaciji prikazana njihova primena. Budući rad autora odnosi se na utvrđivanje veze između ova dva pristupa i uspeha u učenju.*

***Ključne reči:** kontrola spolja, samoregulacija, bihevioristi, kognitivisti*

„OUTSIDE CONTROL” AND „SELF-REGULATION” FROM THE ASPECTS OF BEHAVIORAL AND COGNITIVE THEORIES

***Abstract:** This study presents two models of achieving positive working atmosphere in teaching process. Firstly, behavioral and cognitive approaches are briefly presented given, and then their application in a specific situation is demonstrated. The author's future work relates to identifying the connection between these two approaches and the achievement in learning.*

***Key words:** outside control, self-regulation, behaviorism, cognitivism*

1. UVOD

Uslov bez koga se ne može u nastavnom procesu je zadovoljavajuća disciplina i adekvatno ponašanje. Nedisiplinovanost, neretko, utiče na ostvarenost planiranih ciljeva i ume da degradira i nabolje osmišljen nastavni čas. U radu su data dva najčešća pristupa ovom problemu. Prvi se oslanja na bihevioralne teorije koje disciplinuju po principu potkrepljivanja (tzv. kontrola spolja), a druge primenom principa kognitivnih teorija (tzv. svesna kontrola, samoregulacija) [1].

2. TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

Po **bihevioristima** važno je ispoštovati određene principe da bi se veza stimulus-reakcija učvrstila, tj. da bismo dobili željeni oblik ponašanja. Učestalost ponavljanja, potkrepljivanje svakog tačnog odgovora, motivacija... Ipak, verovatnoća da će učenik promeniti ponašanje ako se vaspitava po S-R principima je relativno mala u odnosu na kognitivni pristup.

---

¹ Mirjana Blagojević, prof. srpskog jezika i knj. Mašinsko- saobraćajna škola, dr Dragiše Mišović, 146, Čačak, E-mail: blagojevic.djukic@yahoo.com

Preporuka **kognitivne** orijentacije je da se nastavni rad organizuje tako da nastavnik upozna učenika sa problemom da bi u njemu podstakao aktivnost (mišljenje) čiji tok treba kontrolisati. Učenje se tretira kao aktivan, konstruktivan, samoregulacijski proces. Kroz proces obrazovanja učenici treba da postanu svesni sopstvenog mišljenja, osposobljenosti za strategijsko ponašanje i za usmeravanje svoje motivacije prema željenim ciljevima.

Da bi učenici postali postepeno nezavisni od nastavnika kao subjekta spoljašnje regulacije potrebno je da budu motivisani za aktivno učestvovanje u nastavi. Zato se i istraživanja u vaspitno-obrazovnom procesu sve više usmeravaju na osposobljavanje učenika za samoregulaciju (kako učenja, tako i ponašanja).

Preuzimanje odgovornosti za učenje zahteva aktivno učešće učenika u iniciranju i upravljanju sopstvenim procesima učenja uz primenu odgovarajućih strategija učenja.

Samoregulaciju možemo posmatrati kao namerno planiranje i praćenje kognitivnih i afektivnih procesa uključenih u uspešno izvršavanje zadataka [2].

3. INDIKATORI PRIMENE DVA PRISTUPA U PRAKSI

Kod bihevioralnih teorija kontrola dolazi „spolja” pa je samoregulacija, logično, niska. Karakteristike koje ukazuju na nisku samoregulaciju su: impulsivnost, slaba efikasnost, slaba kontrola i izbegavanje izvršavanja zadataka.

Samoregulacija se može tretirati kao sposobnost pri čemu se opisuju relativno stabilne karakteristike učenika (kognitivne i motivacione) i pomoću složenijih mera prikupljaju se informacije o stanjima i procesima koje učenik preduzima tokom samoregulacije. Karakteristike učenika koji primenjuju samoregulaciju su:

- upoznati su sa kognitivnim strategijama (koje im pomažu da transformišu, organizuju i primene znanja)
- znaju kako da planiraju, kontrolišu i usmeravaju svoje mentalne procese da bi ostvarili sopstvene ciljeve
- planiraju i kontrolišu vreme i napor u izvršavanju zadataka, stvaraju pogodnije uslove za učenje
- izražavaju težnju da učestvuju u kontroli i regulaciji školske klime i strukture u meri u kojoj okruženje to dozvoljava
- osposobljeni su da primenjuju niz strategija usmerenih na prevazilaženje teškoća (spoljašnjih ili unutrašnjih) da bi održali koncentraciju, napor i motivaciju prilikom rešavanja zadataka [3].

4. PRIMER PRIMENE OBE TEORIJE U PRAKSI

Ako bismo ova dva pristupa hteli da sa teorijskog plana prenesemo na praktičan to bi uzgledalo ovako:

Tabela 1: Primena bihejvioralnih i kognitivnih teorija u praksi (pregled)

Bihejvioristi	Kognitivisti
<p><u>Cilj</u>: ugasiti nepoželjno ponašanje putem negativnog potkrepljenja kojim će učenik uspostaviti S-R vezu (nepoželjno ponašanje- negativno potkrepljenje)</p>	<p><u>Cilj</u>: razvijanje odgovornosti za svoje ponašanje i sposobnosti samostalnog prosuđivanja da li je neko ponašanje ispravno ili nije</p>
<p><u>Kako?</u>(tehnike):</p> <ul style="list-style-type: none"> - kažnjavanjem (ukoravanje, isključenje, prozivanje da odgovara, slaba ocena....) - ponižavanje - kritikovanje deteta (a ne ponašanja) - zastrašivanje posledicama, izazivanje straha kod učenika 	<p><u>Kako?</u> (tehnike):</p> <ul style="list-style-type: none"> - traženje objašnjenja za ponašanje - blagi izrazi razočaranja - razgovor sa učenikom kroz koji on uočava i opisuje svoje negativno ponašanje - razgovor o posledicama - razgovor o alternativnim oblicima ponašanja
<p><u>Posledice</u>:</p> <ul style="list-style-type: none"> - učenik razvija osećanje bespomoćnosti, spoljašnje kontrole (biva kažnjeno, nema vremena da ispravi grešku, ponašanje procenjuje samo nastavnik neretko bez objašnjenja, neopraštanje nakon kazne) - težište je na odrasloj osobi 	<p><u>Posledice</u>:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razvoj osećanja sopstvene kontrole (težište je na učeniku) - akcentat je na učenikovoj akciji, inicijativi, i ta samoinicijativa se nagrađuje i podstiče, učenik se ne kažnjava kad pokaže ambiciju da ispravi grešku - opraštanje nakon ispravljanja greške
<p><u>Razvoj navike „dobrog ponašanja“:</u> (u konkretnoj situaciji)</p> <ul style="list-style-type: none"> - učenik razvija strah od kazne - učenik uspostavlja S-R vezu (loše ponašanje- kazna) - loše ponašanje se ne objašnjava, već se prihvata kao takvo (dominira sud nastavnika) - akcentat je na spoljašnjem ponašanju 	<p><u>Razvoj svesne aktivnosti i odgovornosti za sopstveno ponašanje:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - kroz objašnjavanje normi u opštim pojmovima prilagođeno uzrastu učenika - naglašavanje da je učenik odgovoran za svoje ponašanje, i da može da ga menja
<p><u>Verovatnoća eliminacije „lošeg ponašanja“:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -mala zbog ignorisanja pozitivnog ponašanja, kažnjavanja, neobjašnjavanja, dominacije nastavnika 	<p><u>Verovatnoća eliminacije :</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - velika jer učenik kroz razvijanje svesti o sopstvenoj odgovornosti razvija samoregulaciju (stiče svest o tome da je težište na njemu samom, da može da sam kontroliše svoje ponašanje i tako utiče na posledice)

U daljem tekstu prikazana je primena dva različita stila na konkretnu situaciju.

Situacija: Na časovima obrade nastavne jedinice učenik ometa nastavu, upada u reč drugim učenicima kao i nastavniku, ne prati rad na času, ne prepisuje sa table (iako ima loše ocene), remeti tok nastavnog časa postavljanjem pitanja bez dizanja ruke koja nisu u vezi sa nastavnom jedinicom koja se obrađuje i sl.

Tabela 2: *Primena bihejvioralne i kognitivne teorije na konkretnu situaciju*

Bihejvioristi	Kognitivisti
<p><u>Cilj:</u> Ugasiti nepoželjno ponašanje učenika negativnim potkrepljenjem</p>	<p><u>Cilj:</u> razviti svest o sopstvenoj odgovornosti za odgovornosti za negativno ponašanje i mogućim posledicama</p>
<p><u>Kako?</u> (tehnike):</p> <ul style="list-style-type: none"> - isključenjem sa časa - prozivanjem da odgovara, kažnjavanje ocenom - pretnjama (ako još jednom progovoriš, upisaću te u napomenu) - ponižavanjem (najgori si u odeljenju, bezobrazan si, pokvaren, nevaljao...) - pretnjama (poslaću te kod direktora, razgovaraću sa tvojim razrednim da ti pozove roditelje...) - zastrašivanjem (ne verujem da ćeš uopšte imati pozitivnu ocenu ako tako nastaviš) 	<p><u>Kako?</u> (tehnike) :</p> <ul style="list-style-type: none"> - razgovarati sa učenicom sa ciljem saznavanja zašto se tako ponaša (tražiti objašnjenje od njega: da li mu je dosadno, šta mu smeta...) - tražiti od njega da opiše šta on to negativno radi (da sagleda), kako bi on kvalifikovao da se neko drugi tako ponaša (da li bi i drugi, po tvom mišljenju trebalo tako da se ponašaju?) - šta dobijaš ovakvim ponašanjem? (insistirati da učenik razmišlja i sam odgovara); neće shvatiti lekciju, iritiraće drugove koji prate nastavu, moguća slaba ocena... - šta možeš da uradiš umesto toga? (tražiti od učenika da sam navede alternativno ponašanje i dobiti od promene)
<p><u>Posledice:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -učenik razvija osećanje straha (od nedovoljne zaključene ocene, neopravdanog izostanka, ukora, smanjenja ocene iz vladanja, šta će mu reći roditelji...) - učenik se oseća bespomoćno (zavisi da li će nastavnik ispuniti pretnje) - akcenat je na odrasloj osobi (posle ukora se smiri, npr. ali nastavnik to novo ponašanje ignoriše) 	<p><u>Posledice:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - kroz razgovor učenik postaje svestan do kakvih posledica njegovo ponašanje može da dovede i na šta sve utiče (smetam drugovima, mogu biti odbačen; ne zapisujem, neću imati odakle da učim, možda mi niko neće pozajmiti da prepisem, to će uticati na konačnu ocenu isl.) -učenik postaje svestan da mu posledice koje njegovo ponašanje može da izazove

	<p>nikako ne idu u prilog i da nemaju veze sa nastavnikom već sa njim samim (težište je na samom učeniku)</p> <ul style="list-style-type: none"> - pohvaliti samoinicijativu, primetiti promenu i podsticati je - ako se negativno ponašanje ponovi, dati mu vremena da ispravi grešku i ako pokaže da ima uvid, grešku, oprostiti
<p><u>Razvoj navike dobrog ponašanja:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -nastavnik ne objašnjava i ne razgovara sa učenikom već kažnjava za vidljivo spoljašnje ponašanje -učenik stvara S-R vezu između negativnog ponašanja u konkretnoj situaciji i kazne (i kako se oseća u vezi sa tim) - učenik kaznu vezuje za konkretne situacije, te će možda baš TO ponašanje ugaziti, što ne znači da će generalno promeniti svoje negativno ponašanje 	<p><u>Razvoj svesne aktivnosti i odgovornosti za sopstveno ponašanje:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ne očekivati rezultate odmah već razvoj svesne aktivnosti posmatrati kao proces - u zavisnosti od učenikovog uzrasta razgovarati sa njim o društvenoprihvatljivim normama ponašanja - za svaku konkretnu situaciju podvlačiti ulogu samog učenika i insistirati na njegovoj odgovornosti u cilju sticanja uvida - podsticati ga da razmišlja (iako je napravio grešku) o alternativnom ponašanju u datoj situaciji

4. ZAKLJUČAK

Pored kognitivnih, učenici bi trebalo da primenjuju i motivacione strategije. Za razliku od kognitivnih, motivacione strategije ne obrađuju sadržaj učenja, već su to pokušaji da se stvori povoljno mentalno stanje za ostvarivanje pozitivnih rezultata. Motivacione strategije mogu biti automatske ili pod kontrolom učenika. „Kontrola spolja” može ograničavati mogućnosti za razvijanje motivacione svesti, čak delovati negativno na motivaciju. Situacije bez spoljašnje kontrole ili pritiska, na primer, kada se uenicima pruži mogućnost da samostalno vrše izbor, deluju podsticajno. U situacijama izbora postoji, logično, potreba za regulaciju motivacije.

5. LITERATURA

- [1] Grupa autora, Opšta psihologija (Zbornik 5) Centar za primenjenu psihologiju Društva psihologa Srbije, Beograd
- [2] Vilotijević, M. Didaktika, didaktičke teorije i teorije učenja, Naučna knjiga i Učiteljski fakultet, Beograd, 1999.g.
- [3] Nešić, B. Radomirović. V. Osnove razvojne psihologije, Jagodina, 2000.god.